

adaptation of all spheres of society to the changes that accompany the outlined processes. In Ukraine, they are increasing many times over due to the challenges caused by Russia's armed aggression. Particular attention is paid to the issue of media consumption of political information by Ukrainians, in particular news materials. On the basis of sociological data, it was determined that Ukrainians are most interested in information about the war and pay little attention to political messages. It is assumed that the reason for this may be a low level of trust in political institutions and their ability to make effective decisions during the war. The importance of balanced approaches to the implementation of media policy, which take into account the trends, tendencies and problems of both the media and political spheres of Ukrainian society, is emphasized. This affects the issues of professional creation of media content, conscious consumption of news materials, in particular about the war, open communication between the government and society. It is emphasized that the solution of the specified problems requires further scientific understanding, which will contribute to the effective implementation of media policy as a system of interaction between the media, the state and civil society.

Key words: political system, media system, war, political communication, mediatization, media policy, information and communication technologies, media literacy, trust, civil society.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.36.04>

УДК 323.1

Юлія Руденко,

доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник,

Національна академія СБ України

ORCID: 0000-0002-5292-5334; email: uliarudenko507@gmail.com

РЕГІОНАЛЬНІ МАРКЕРИ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Розглядаються регіональні особливості України крізь призму етнічного складу її населення. Особливо важливими вказуються такі чинники та індикатори розвитку регіонів як регіональна пам'ять, політичні уподобання, культурні особливості тощо. Зазначається, що регіональна пам'ять є різновидом суспільної пам'яті, що представляє собою сукупність знань, оцінок і уявлень щодо минулого, які мають значний вплив на розвиток того чи іншого регіону. Самоусвідомлення громадян того чи іншого регіону як його частки реалізується крізь низку чинників, зокрема: історичного, політичного, етнічного тощо. Зазначається також, що це одним із індикаторів, який вирізняє регіони України, є політичні уподобання та цінності. Останні поєднуються з регіональною специфікою, тобто закладають потенційні передумови для суперечностей, ілюструючи соціокультурно-політичну багатоманітність українського суспільства. Втім, на тлі виокремлення науковцями певної кількості регіонів в Україні, підкреслюється, що механічний поділ країни на регіони є досить непродуктивними і, часто, стає на заваді консолідації політичної нації. Виокремлюються та аналізуються історичні та сучасні етнополітичні процеси у регіонах, що є найбільш етнічно строкатими, оскільки саме тут є конфліктогенний потенціал, що може стати перешкодою на шляху консолідації країни. Зокрема, це такі регіони України: Закарпаття, Буковина, Волинь, Галичина, Одещина, Херсонщина, Харківщина, Донбас і Крим. Втім, багатоетнічність не є явищем негативним, навпаки, вона окреслює багатобарвність і широку палітру етнічного наповнення нашої країни. Подолання проблем у сфері етнополітичних відносин вимагає від держави дієвої та ефективної етнонаціональної політики громадянської консолідації навколо спільних цінностей та інтересів. Остання повинна враховувати як інтереси смислоутворюючого етносу, так і національних меншин, що проживають на території країни, особливо, зважаючи на процеси, пов'язані з інтеграцією України у європейське співтовариство.

Ключові слова: регіональні особливості, етнополітичні процеси, етноси, національна консолідація, історія.

Вступ. Етнополітична проблематика в Україні на рівні окремо взятих регіонів сьогодні є актуальним і таким, що потребує значних наукових зусиль, питань. Його розгляд вимагає високого ступеня залученості до регіонального життя та глибокої обізнаності в історії, культурі, соціальних, політичних особливостях краю. Одночасно, йдеться і про проблеми у розумінні регіональних викликів у загальноукраїнському та геополітичному контекстах.

Втім, вчені застерігають, що «механістичні підходи до поділу регіонів є досить непродуктивними, можуть створювати додаткові перешкоди консолідації політичної нації.

Наш час потребує такого уявлення про територіальну організацію суспільно-політичного життя, що враховувало б її історичну, поліетнічну, мовну, культурну специфіку» (Рафальський, 2018, с. 65).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти етнополітичної проблематики розглядають такі українські вчені як В. Єленський, А. Колодій, В. Котигоренко, Л. Нагорна, О. Майборода, Л. Павлюк, М. Шаповаленко, Л. Шкляр. На регіональному аспекті етнополітичних процесів зосереджують свою увагу: В. Войналович, О. Калакура, В. Кулик, С. Римаренко, М. Рябчук та інші. Останніми роками низку фундаментальних праць було написано науковцями Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України імені І. Кураса. Серед них можна акцентувати увагу на системній монографії «Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи» (2023).

Регіональній специфіці присвячено достатньо праць, але вчені, як правило, зосереджуються на окремих її аспектах: історичних особливостях регіону, електоральних уподобаннях, культурних характеристиках тощо. Цілісному аналізу ці аспекти піддаються далеко не завжди. Ми маємо за **мету** – врахувати соціально-політичні та історичні аспекти функціонування регіонів в Україні, враховуючі їх етнічний склад. При цьому важливим вважаємо виокремити регіони країни, які є найбільш етнічно строкатими, і, як наслідок, можуть бути потенційно конфліктогенними, що, почасти, стає перешкодою для консолідації суспільства. **Методи** такого дослідження передусім аналітичні, особливо щодо вивчення вже наявного масиву джерел із тематики та їх критичного опрацювання у світлі сучасних викликів.

Результати та дискусії. Дійсно, одним із перспективних видається погляд на регіональні особливості етнополітичних процесів із позицій сучасних студій історичної пам'яті. Звернемося до відомих означень в цій темі: «Історична пам'ять – це форма «колективної» або «культурної» пам'яті, її різновид, який претендує на статус традиції (зрозуміло, винайденої, сконструйованої). Це міфологізована форма групових уявлень про минуле, що існують, як правило, у вигляді вибору стереотипних дискурсів, симулякрів, символів і «місць пам'яті»; також «історична пам'ять – це цілеспрямовано сконструйований засобами історичної політики відносно стійкий набір взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле певної групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках» (Касьянов, 2016, с. 134, 135). Тобто це і сформований продукт певної культури, і самодостатній чинник національного, етнічного, конфесійного, суспільно-політичного життя. Він історично справляв і досі справляє вплив на можливості консолідації громад, і продовжує формуватися під впливом різних обставин національного розвитку.

Крім того науковці дедалі частіше використовують поняття «регіональна пам'ять». Регіональна пам'ять визначається як одна із форм суспільної пам'яті, сукупність знань, уявлень, оцінок минулого, які справили вирішальний вплив на розвиток певного регіону, зафіксувалися у свідомості його населення; такий феномен пов'язаний із самоідентифікацією населення як частки певної території, регіону, краю; залежить, від низки чинників (Національна та історична пам'ять: словник, 2013, с. 303-305). У межах українського етносу наявні у деяких районах місцеві самоідентифікації на рівні субетносів – бойки, лемки, гуцули, русини та ін. – можуть слугувати передумовою для певної відмінності у сприйнятті історії регіону та держави загалом. Також в Україні на окрему увагу заслуговує центральне або прикордонне розташування того чи іншого краю. У пам'яті й свідомості населення центральних регіонів домінує ідентифікація себе з територією, навколо якої проходили консолідаційні державотворчі процеси. Цей аспект потребує також врахування геополітичних і цивілізаційних, історичних і культурно-освітніх, етнічних, етнографічних і соціокультурних особливостей громад.

Навздогін С. Макеєв слушно зазначає, що беручи до уваги історичні чинники розвитку України, регіональні особливості, типи політичної культури, електоральну свідомість,

«регіональні специфікації соціокультурних відмінностей» мають цілком об'єктивні причини, а спроби, навіть теоретичні, конструювання гомогенного середовища є утопічними; культурне розмаїття, культурна мозаїка є величезним надбанням не тільки України, а й всього світового співтовариства, адже усі культури є унікальними і відображують історію свого народу (2004, с. 286).

Ще одним індикатором, що вирізняє регіони України, є політичні уподобання та цінності. «Регіони України часто вирізняються саме за політичними уподобаннями, принаймні відповідні уявлення міцно закріплюються ЗМІ усіх рівнів та поступово усвідомлюються мешканцями цих регіонів. Важливим тут може бути показник здатності до змін, перегляду власних поглядів та ідеалів у політиці» (Рафальський, 2018).

Адже об'єктивно існують масиви стійкого накладання регіону на політичні симпатії, що відтак несе в собі потенційні передумови для протистояння, а також конструє соціокультурно-політичну гетерогенність українського суспільства. Погодимось з науковими узагальненнями про те, що прихильність окремих груп до певних ідеологій, які репрезентують певні політичні сили, є нормою будь-якого демократичного суспільства; і одночасно, коли це поєднується з фактором регіону, виникає (чи може виникнути) небезпека сегментації суспільства – і, більше того, з протистоянням регіональних еліт, що веде до конфлікту, адже фактор регіону вже давно накладається на політичний фактор (Етнополітичний контекст, 2017, с. 286). Тобто йдеться про необхідність враховувати одразу кілька взаємозв'язаних проблем етнополітики.

Втім, аналіз регіональних особливостей формування політичної нації – актуальне дослідницьке й практичне завдання, а важливим чинником його реалізації вчені справедливо вважають комплексність розв'язання тих проблем, які постають у контексті пошуку ефективних шляхів національної консолідації (Рафальський, 2018).

На цьому шляху варто враховувати і перешкоди. Зокрема своєрідним «гальмом» процесу самоусвідомлення, на думку М. Розумного, є конфлікт ідентичностей, пов'язаний із суперечливістю переходу української національної самосвідомості від етнографічно-культурологічного до соціально-політичного принципу; розпад і часткова регенерація пострадянської ідентичності; зародження регіональних субідентичностей, що мають різні ціннісні домінанти і стратегічні вектори інтеграції (2016).

«Конструювати», «моделювати» регіони в наукових джерелах традиційно беруться з дослідницькою метою, тобто це великою мірою умовні поділи, що допомагають вирішувати аналітичні, історичні, соціологічні, культурологічні, етнологічні, як і політологічні завдання з розуміння різних і спільних досвідів, культур, цінностей, традицій, поведінкових норм та інших характеристик таких спільнот. В Україні у цьому зв'язку часто вказують на кілька регіонів (від чотирьох до шести). Найчастіше, співставляючи політичні та етнічні особливості, науковцям йдеться саме про чотири регіони:

– Західний регіон (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області);

– Центральний регіон (м. Київ, Київська, Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Житомирська, Сумська та Чернігівська області);

– Східний регіон (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області);

– Південний регіон (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим) (Етнополітичний контекст, 2017, с. 289).

Проаналізуємо етнополітичний склад у найбільш етнічно строкатих регіонах, що, потенційно, може породити чинники, які створюють проблеми для національної консолідації або навпаки – сприятимуть розвитку співпраці та взаємодопомоги в суспільстві.

Для України відкритим є питання солідаризації національних меншин на Закарпатті. Поряд з українським етносом тут проживали та проживають і понині громадяни угорської, чеської, словацької, німецької національності, також євреї, роми тощо. Погодимось з дослідниками, які вказують, що високий індекс етнічної мозаїчності цього регіону робить

його особливо вразливим до зовнішніх інформаційних провокацій, періодичного «пересмикування» тут різноманітних символічних чинників – мовних, етнічних, культурних тощо. У цьому контексті розглядається й феномен «політичного русинства», як намагання ідеологічно відокремити корінне населення краю, регіональну русинську самосвідомість від решти етноукраїнського загалу, домогтися адміністративного й навіть державно-політичного самовизначення русинів як окремого народу (Рафальський, 2018, с. 67). До етнополітичних викликів Закарпаття зараховують і ініціативи угорців щодо утворення на території області угорського автономного національно-територіального округу. Потужними регіональними силами з деякими політичними амбіціями є Товариство угорської культури Закарпаття, Закарпатська обласна спілка «Дачія», Ужгородська культурно-освітня організація «Матица словенська», які найпоспідовніше в Україні відстоюють права, відповідно, угорської, румунської та словацької меншин. Карпатський регіон нині потребує дійсно якісних, консолідуючих діалогів, налагодження стійких каналів комунікацій центр-область, розвитку зрозумілих версій державного інформування місцевого населення, яке все ще залишається великою мірою ізольоване, а отже, і вразливе до зовнішніх впливів.

Мозаїчною у етнополітичному плані є і сучасна Буковина, на що вплинули політико-історичні передумови, географічне положення, демографічні та інші чинники. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., у Чернівецькій області проживали представники 76 етносів: зросла частка українців, румунів, зменшилася ж питома вага молдован, росіян, євреїв, поляків та білорусів (Про кількість та склад населення України). Досвід Австро-Угорської та Російської імперій, згодом румунізація населення краю, пізніше радянська політика, зрештою, підтримка незалежності України сформували сучасний портрет регіону. Також значний вплив на національну структуру населення мають міграційні процеси в регіоні. Великою мірою міжетнічне порозуміння в регіоні залежить від функціонування інтелектуальних осередків та системної роботи з підготовки кадрів вищої кваліфікації для гуманітарної сфери у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Давню історію у складі різних державних формувань має Галичина (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області) – впізнана на Заході та позначена низкою міфів і стереотипів всередині країни. Як колишня коронна земля Австро-Угорщини, колись поліетнічна місцевість – відомий край порівняно мирного співіснування українців, поляків, євреїв, німців, вірмен та представників інших національностей. Сучасна Австрія та Польща певним чином продовжують впливати на мешканці цих земель. Потужний протестний потенціал вирізняє цей край з-поміж інших і донині.

Історична Волинь нині об'єднує Волинську та Рівненську області, а також частину Житомирської, Тернопільської та Хмельницької областей. На прикладі цього краю можемо проілюструвати складні для національних меншин регіону й такі, що досі мають відгомін, політичні, правові, культурні наслідки приєднання Західної України до УРСР. На цю особливість звертає увагу Л. Рябошапка, який досліджував порушення громадянських прав різних національних меншин у регіоні в 1939-1953рр.; зокрема, йдеться про численні переселення, депортації, звільнення з роботи, націоналізацію і конфіскацію майна, необґрунтовано великі податки, припинення діяльності всіх політичних партій, громадських організацій, арешти та етапування. Серед постраждалих – поляки, німці, євреї та ін. (2002, с. 29). Нині сформоване у такий травматичний спосіб, але охоче до перетворень інтелектуальне й культурне середовище областей доволі строкате. Його традиційно для периферії, значною мірою формує науково-освітній потенціал. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Рівненський державний гуманітарний університет та деякі інші заклади освіти багато років провадять складну, але необхідну роботу з підготовки кадрів для гуманітарної сфери суспільно-політичного життя. У регіоні нині активно розвиваються аналітичні й дослідницькі центри, що концентруються на вивченні проблем етнічних меншин. Наприклад, заснований 2016 р. у м. Рівне Центр студій політики пам'яті та публічної історії (Мнемоніка)

як незалежне, самоврядне неприбуткове об'єднання ініціативної групи рівненських істориків, хоча і оголошує основною метою діяльності наукові студії меморіальної політики та публічної історії, зорієнтований на переважне висвітлення полікультурності регіону та України загалом.

Своїм історично сформованим поліетнічним складом населення також привертає увагу Херсонщина. Як зазначає С. Одайник, перша іноземна колонія тут заснована ще наприкінці XVIII ст. шведами, а одними з перших поселенців на Херсонщині, що зберегли самотність до сьогодні та представлені у різних районах області, були німці, росіяни, поляки, греки, євреї. Особливу роль відіграють за сучасних умов кримські татари регіону. Нині тут збереглися етнічні назви кварталів у місцях, залишки колишніх німецьких і єврейських колоній, російські села і села зі змішаним українським, білоруським та російським населенням. З відродженням незалежності України відмічається і низка етнополітичних тенденцій в цьому регіоні: відродження сільських поселень з переважно однорідним населенням представників різних національних меншин, створення національно-культурних товариств, груп із вивчення рідної мови, реєстрація громадських організацій національних меншин (Одайник, 2015).

Одеса й Одещина потребує увиразнення саме за лінією обласний центр-область. Сучасні історики слушно зазначають, що у російсько-імперській період своєї історії Одеса належала до важливих мультинаціональних центрів, де в умовах державної політики уніфікації, етнічні групи відчували потребу в консолідації. Відтак у 1910-1920-рр. тут функціонувала велика кількість національно-культурних товариств, земляцтв, союзів, національних політичних партій. Тогочасний процес національно-культурної консолідації української, грузинської, вірменської, польської, німецької, російської громад надовго закріпив за Одесою умовний статус провідного центру розвитку громадських ініціатив цього типу (Рафальський, 2018, с.72). Місто Одеса із високим потенціалом економічної активності приваблювало можливостями й певним рівнем соціального комфорту. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. показав суперечливі результати щодо етнічного складу та мови спілкування в Одесі та Одеській області. Так, в Одеській області українцями за національністю себе назвали 62,8 %, але рідною українську визнали лише 46,3%. Зворотною була ситуація з російською мовою (відповідно, 20,7% та 41,9%). При цьому подібне становище ще меншою мірою стосується самого міста Одеси, де україномовні громадяни перебували в очевидній меншості. Область характеризується однією з найвищих часток неукраїнського і неросійського населення – 16,5% (за національністю) та 11,8% (за рідною мовою) (Македон, 2015). Втім, дослідження, проведене у 2018 році Соціологічною групою «Рейтинг» щодо почуття гордості відносно належності до спільноти громадян України, показало, що серед жителів Одещини таку гордість відчувають 60% жителів регіону (Спеціальний проект). У серпні 2020 року соціологи запитували респондентів, чи згодні вони з твердженням, що «усі керівники держави і державні службовці повинні у робочий час спілкуватися державною мовою»? Тоді 37% респондентів у південному регіоні відповіли «безумовно, так», а 27% – вибрали відповідь «скоріше, так», тобто в обох випадках більшість респондентів так чи інакше підтримали цю норму (Підсумки двох років дії Закону про мову).

Одночасно, не стільки Одещина, як сучасна Одеса є однією з центральних арен розгортання етнополітичних рухів і національно-культурних товариств у незалежній Україні. Науковці і раніше звертали увагу на функціонування тут Асоціації болгарських національно-культурних товариств, Центру болгарської культури, Грецького клубу, інших культурологічних об'єднань, бібліотек, театрів, тематичних міських та загальноукраїнських заходів, міжнародних конференцій та багато інших ініціатив (Ляпіна, 2005, с. 291-293]. Загалом, особливістю національного складу населення Одеської області є її багатонаціональність. Серед представників національних меншин – болгары (6,1%), молдавани (5,0%), гагаузи (1,1%), євреї (0,6%), білоруси (0,5%), вірмени (0,3%), поляки, німці, грузини, татари, греки, албанці, араби та інші національності (Всеукраїнський перепис населення, 2001). Втім, варто зазначити, що частка тих, хто відносить себе до української

культурної традиції загалом у південному регіоні динамічно зростає у період 2021-2023 років, зокрема, з 50% до 80% (Ідентичність громадян України, 2023).

Харків та Харківщина також належать до регіонів, що варто розглядати у відмінностях і взаємозв'язках між високо урбанізованим обласним центром і рештою області, населенню якої властиві дещо інші ідентифікаційні маркери. Суперечливість самоідентифікації пов'язана з політичними орієнтаціями цього регіону, які переважно сформувалися та утвердилися у Радянській Україні, коли цей край став промисловою зоною, а Харків – промисловим та інтелектуальним містом; Харківщина зазнала певної асиміляції місцевого населення, суттєвого збільшення питомої ваги росіян. Характерним для регіону є те, що більшість мешканців області – українці (70,7%), й водночас значна частина населення (44,3%) – російськомовна (Ідентичність громадян України, 2023). Осередками соціально-гуманітарного розвитку Харківщини стали провідні заклади освіти та науки загалом для всієї України, серед яких найбільш потужний – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна.

Особливої уваги науки й практики потребують ідентифікаційні та етнополітичні процеси Донбасу та Криму. Адже «витіснити» війну з наукового дискурсу сучасної України сьогодні неможливо. Втім, вкрай актуально осмислювати причини, дійсність та перспективи складної етнополітичної ситуації в регіоні, всебічно аналізувати загрози, запобігати їхньому подальшому розгортанню. У пошуках об'єктивних передумов загострення етнополітичного конфлікту звернемося до офіційних статистичних даних. Найчисельнішими національностями у Донецькій та Луганській областях на час проведення згаданого перепису були українці (56,9 та 58,0 відповідно) та росіяни (38,2 та 39% відповідно), а найпоширенішими мовами українська (24,1% та 30%, відповідно) та російська (74,9% і 68,8%, відповідно) (Всеукраїнський перепис населення, 2001). Громадяни Сходу України, на питання щодо поширення мов в середовищі населення зазначеного регіону, відповіли: українська – 36,1%; і українська, і російська – 38,3%; російська – 24,3%; інша мова – 0,2%, важко відповісти – 1% (Дослідження проводилося Центром Разумкова, 2017). Втім, етнічний чи мовний склад не так вирізняють цей регіон з-поміж інших, як густанаселеність та урбанізованість цих двох областей на карті України, а також – особливості розвитку регіону, пов'язані, передусім, із етапом індустріалізації в СРСР, що зумовило формування відповідної соціальної бази, явища, подібного до «регіонального патріотизму» (Донбас в етнополітичному вимірі, 2014).

Крим – поліетнічний регіон (найвиразніший за ступенем етнічної мозаїчності) з перших років незалежності потребував особливої уваги гуманітаріїв, урядовців, громадських ініціативних груп. Етнічний склад населення Криму у 2001 р.: українці – 24,4%, росіяни – 58,5%, кримські татари – 12,1%, білоруси – 1,5%, татари – 0,5%, вірмени – 0,4% та інші (Про кількість та склад населення України). Попри таку строкатість, за період незалежності України у Криму відбулися певні демократичні зрушення та сформувалися окремі інститути, механізми їх співпраці, традиції в етнополітичній сфері. Науковці нерідко писали про дедалі активнішу громадську та культурну діяльність національно-культурних товариств, земляцтв, просвітницьких центрів близько 15 етнічних спільностей АР Крим. Відзначалися такі організації, як вірменське культурно-просвітницьке товариство, Асоціація кримських караїмів, декілька національно-культурних товариств кримських татар та ін. Зусилля спрямовувалися на забезпечення реабілітації депортованих народів, відродження і розвиток національних культур, формування культури міжетнічного спілкування. Мови різних національних меншин, що проживають в регіоні, викладалися у недільних школах в Сімферополі, Джанкої, Керчі, Євпаторії, Феодосії, Ялті та інших містах. Активізувалися художні колективи національних меншин (Ляпіна, 2005). Сьогодні про етнополітичний стан АР Крим говорити досить складно через обмежений доступ, ізольованість краю, замкнутість жителів тощо.

Висновки. Отже, подолання проблем у сфері етнополітичних відносин, громадянська консолідація українського поліетнічного та полікультурного соціуму на ґрунті та довкола

спільних інтересів, цілей і цінностей вимагають від держави дієвої етнонаціональної політики. Остання повинна ґрунтуватися на зважених рішеннях, які б мали враховувати багатоетнічний склад українського соціуму, в т.ч. в регіонах, де він особливо мозаїчний. Перспектива досліджень також пов'язана з необхідністю враховувати як глибинні історичні та психологічні фактори етнополітики, так і чинники сучасного періоду, зокрема зовнішньої агресії, яка суттєво вплинула на склад населення регіонів України, і також на структуру національної ідентичності.

Використані джерела:

1. Всеукраїнський перепис населення 2001. Розподіл населення за національністю та рідною мовою. [http: 2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/](http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/) (дата звернення 24.08.2024)
2. Донбас в етнополітичному вимірі (2014) /Авт. кол. В. Котигоренко, О. Калакура та інші. К.: ІПІЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України. 584 с.
3. Дослідження Центру Разумкова 3 – 9 березня 2017 року в усіх регіонах України, за винятком тимчасово окупованих територій Криму і Донецької та Луганської областей (2017). Національна безпека та оборона. №1.2 (169 – 170).
4. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи (2023) /авт. кол. В. Войналович, В. Єленський та інші. К.: ІПІЕНД ім. І. Кураса НАН України. 424 с.
5. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні (2017)/ Ред. кол. О. Рафальський О., Войналович В., Нагорна Л. та ін. К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 512 с.
6. Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023 р.). [http: razumkov.org.ua](http://razumkov.org.ua) (дата звернення: 10.09.2024)
7. Касьянов, Г. (2016) Історичні пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. Український історичний журнал. №2. С. 118–137
8. Ляпіна, Л. (2005) Діяльність національно-культурних товариств у Південному регіоні України на сучасному етапі. Сучасна політика. Політики і політологи про неї. Вип. 7. С. 286-295
9. Македон, В.В. (2015) Деякі аспекти джерелознавчого та історіографічного дослідження діяльності національно-культурних об'єднань в суспільному та культурному житті Одеси ХІХ-початку ХХ століття. По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів: науковий збірник /за заг. ред. д.і.н., проф. М.О. Фролова. Запоріжжя: Інтер-М. С.42-46
10. Макеєв, С. (2004) Регіональна специфікація соціокультурних відмінностей в Україні. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. Етнополітичний контекст. №3 С. 286 - 292
11. Мнемоніка. <http://mnemonika.org.ua/> (дата звернення 30.08.2024)
12. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів (2013) / кер. авт. кол. А. М. Киридон. К.: ДП НВЦ «Пріоритети». 2013. 436 с.
13. Одайник С.Ф. (2005) Забезпечення освітніх потреб національних меншин Херсонщини в контексті соціокультурного розвитку. Таврійський вісник освіти. №4 (12). С.153-159.
14. Підсумки двох років дії Закону про мову: успіхи та невдачі. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. [https://dif.org.ua/ article/pidsumki-dvokh-rokiv-dii-zakonu-pro-movu-uspikhi-ta-nevdachi](https://dif.org.ua/article/pidsumki-dvokh-rokiv-dii-zakonu-pro-movu-uspikhi-ta-nevdachi) (дата звернення : 23.09.2024)
15. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. [http: 2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/](http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/)(дата звернення 20.09.2024)
16. Рафальський, О. (2018) Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 400 с.
17. Розумний М.М. (2016) Виклики національного самовизначення. К.: НІСД. 196 с.
18. Рябошапко, Л.І. (2002) Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000): автореф. дис...д-ра юрид. наук: 12.00.01. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків. 2002. 29 с.
19. Спеціальний проект Соціологічної групи «Рейтинг «Портрети регіонів» https://ratinggroup.ua/research/ukraine/portrety_regionov_itogi_svodnye_dannye_sravnitelnyy_analiz_mezhdu_oblasty_ami.html (дата звернення: 25.09.2024)

References:

1. Vseukrainskyi perepys naseleння 2001. Rozpodil naseleння za natsionalnistiu ta ridnoiu movoiu (All-Ukrainian population census 2001. Population distribution by nationality and native language). [http: 2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/](http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/) (data zverkhnia 24.08.2024) [in Ukrainian].
2. Donbas v etnopolitychnomu vymiri (2014) (Donbas in the ethno-political dimension) /Avt. kol. V. Kotyhorenko, O. Kalakura ta inshi. K.: IPiEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 584 s. [in Ukrainian].
3. Doslidzhennia Tsentrom Razumkova 3 – 9 bereznia 2017 roku v usikh rehionakh Ukrainy, za vyniatkom tymchasovo okupovanykh terytorii Krymu i Donetskoï ta Luhanskoï oblastei (2017) (The research was conducted by the Razumkov Center on March 3-9, 2017 in all regions of Ukraine, with the exception of the temporarily occupied

territories of Crimea and Donetsk and Luhansk regions). Rezultaty opublikovano: Natsionalna bezpeka ta oborona. №1 – 2 (169 – 170) [in Ukrainian].

4. Etnopolityka v Ukraini v umovakh suchasnykh suspilno-politychnykh zmin: realnyi stan, vyklyky, perspektyvy (2023) (Ethnopolitics in Ukraine in the conditions of modern social and political changes: real situation, challenges, prospects) /avt. kol. V. Voinalovych, V. Yelenskyi ta inshi. K.: IPIeND im. I. Kurasa NAN Ukrainy. 424 s. [in Ukrainian].

5. Etnopolitychnyi kontekst sotsiokulturnykh transformatsii u suchasni Ukraini (2017) (Ethnopolitical context of sociocultural transformations in modern Ukraine) / Red. kol. O. Rafalskyi O., Voinalovych V., Nahorna L. ta in. K.: IPIeND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 512 s. [in Ukrainian].

6. Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (traven 2023 r.) (Identity of citizens of Ukraine: trends of change (May 2023)). <http://razumkov.org.ua> (data zvernennia: 10.09.2024) [in Ukrainian].

7. Kasianov, H. (2016) Istorychni pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminolohiiu y henealohiiu poniat. (Historical memory and historical politics: to the question of terminology and genealogy of concept). Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. №2. S. 118–137 [in Ukrainian].

8. Liapina, L. (2005) Diialnist natsionalno-kulturnykh tovarystv u Pivdenomu rehioni Ukrainy na suchasnomu etapi. (Activities of national and cultural societies in the Southern region of Ukraine at the current stage). Suchasna polityka. Polityky i politolohy pro nei. Vyp. 7. S. 286-295 [in Ukrainian].

9. Makedon, V.V.(2015) Deiaki aspekty dzhereloznavchoho ta istoriohrafichnoho doslidzhennia diialnosti natsionalno-kulturnykh obiednan v suspilnomu ta kulturnomu zhytti Odesy 19-pochatku 20 stolittia. (Some aspects of the source-scientific and historiographic research of the activities of national-cultural associations in the social and cultural life of Odesa in the 19th-early 20th centuries). Po toi bik Dnipra: vplyv kontraversiinykh obraziv «inshoho ukrainsia» na formuvannia mentalnykh kordoniv: naukovyi zbirnyk /za zah. red. d.i.n., prof. M.O. Frolova. Zaporizhzhia: Inter-M. S.42-46 [in Ukrainian].

10. Makeiev, S. (2004) Rehionalna spetsyfikatsiia sotsiokulturnykh vidminnostei v Ukraini. (Regional specification of socio-cultural differences in Ukraine). Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh. Etnopolitychnyi kontekst. №3 S. 286 – 292 [in Ukrainian].

11. Mnemonika (Mnemonics). <http://mnemonika.org.ua/> (data zverennia 30.08.2024) [in Ukrainian].

12. Natsionalna ta istorychna pamiat (National and historical memory) (2013)/ ker. avt. kol. A. M. Kyrydon. K.: DP NVTs «Priorytety». 436 s. [in Ukrainian].

13. Odainyk, S.F. (2005) Zabezpechennia osvitych potreb natsionalnykh menshyn Khersonshchyny v konteksti sotsiokulturnoho rozvytku (Provision of educational needs of national minorities of the Kherson region in the context of socio-cultural development). Tavriiskyi visnyk osvity. 2005. №4 (12). S.153-159 [in Ukrainian].

14. Pidsumky dvokh rokiv dii zakonu pro movu: uspikhy ta nevdachi (Results of two years of the language law: successes and failures). Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. <https://dif.org.ua/article/pidsumki-dvokh-rokiv-dii-zakonu-pro-movu-uspikhy-ta-nevdachi> (data zvernennia : 23.09.2024) [in Ukrainian].

15. Pro kilkist ta sklad naselennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku. (About the number and composition of the population of Ukraine according to the results of the 2001 All-Ukrainian population census). <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>(data zvernennia 20.09.2024) [in Ukrainian].

16. Rafalskyi, O. (2018) Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva: etnopolitychnyi vymir (Consolidation of Ukrainian society: ethnopolitical dimension). K.: IPIeND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. 400 s. [in Ukrainian].

17. Rozumnyi, M.M. (2016) Vyklyky natsionalnogo samovyznachennia (Challenges of national self-determination). K.: NISD. 196 s. [in Ukrainian].

18. Riaboshapko, L.I. (2002) Pravove stanovysheche natsionalnykh menshyn v Ukraini (1917-2000) (Pravove stanovysheche natsionalnykh menshyn v Ukraini (1917-2000)): avtoref. dys...d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. Kharkiv. 29.s [in Ukrainian].

19. Spetsialnyi proekt Sotsiologichnoi hrupy «Reitynh «Portrety rehioniv» (Spetsialnyi proekt Sotsiologichnoi hrupy "Reitynh "Portrety rehioniv"). https://ratinggroup.ua/research/ukraine/portrety_regionov_itogi_svodnye_dannye_sravnitelnyy_analiz_mezhdu_oblastyami.html (data zvernennia: 25.09.2024) [in Ukrainian].

Yuliia Rudenko,

*doctor of political sciences, associate professor, leading scientist an employee,
National Academy of the Security Council of Ukraine*

***Regional Markers Of Ethno-Political Processes In Ukraine Through The Prism Of National Consolidation:
History And Present***

The regional features of Ukraine are considered through the prism of the ethnic composition of its population. Such factors and indicators of regional development as regional memory, political preferences, cultural features, etc. are considered particularly important. It is noted that regional memory is a type of social memory, which is a set of knowledge, assessments and ideas about the past, which have a significant impact on the development of a particular region. Self-awareness of citizens of a particular region as a part of it is realized through a number of factors. In particular: historical, political, ethnic, etc. It is also noted that another indicator that distinguishes the regions of Ukraine is political preferences and values. The latter are combined with regional specificity, which, in turn, lays down potential prerequisites for contradictions, illustrating the socio-cultural and political diversity of Ukrainian society.

However, against the background of scientists' identification of a certain number of regions in Ukraine, it is emphasized that the mechanical division of the country into regions is rather unproductive and often stands in the way of the consolidation of a political nation. The historical and modern ethno-political processes in the regions that are the most ethnically diverse are highlighted and analyzed, since it is here that there is a potential for conflict, which can become an obstacle on the way to the consolidation of the country. In particular, these are the following regions of Ukraine: Transcarpathia, Bukovyna, Volyn, Galicia, Odesa, Kherson, Kharkiv, Donbas and Crimea. However, overcoming problems in the field of ethno-political relations requires the state to have an effective and efficient ethno-national policy of civil consolidation around common values and interests. The latter should take into account both the interests of the meaningful ethnic group and national minorities living on the territory of the country. Especially, taking into account the processes related to the integration of Ukraine into the European community.

Keywords: regional features, ethno-political processes, ethnic groups, national consolidation, history.

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2024.36.05>

УДК 323.1:001.102-049.5]:316.347(477)

Павло Горінов,

кандидат юридичних наук, доцент,

директор Навчально-наукового інституту права та політології,

професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-8294-2784; e-mail: p.v.gorinov@udu.edu.ua

Олександр Ярошенко,

аспірант Навчально-наукового інституту права та політології,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0009-0006-7587-8813; e-mail: o.v.yaroshenko@udu.edu.ua

ПОЛІТИЧНІ ЗНАННЯ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ

У статті здійснено теоретичний аналіз сучасного рівня політичних знань українського суспільства з акцентом на їхній ролі у національній консолідації в умовах протистояння новим викликам інформаційного та безпекового характеру, притаманним гібридній війні. Висвітлено основні шляхи посилення політичної освіти, правової обізнаності та інформаційної грамотності, що є ключовими для забезпечення національної стійкості та консолідації українського суспільства в умовах військової агресії. Особливість гібридної війни полягає в її комплексному характері, тобто використанні військових, політичних та інформаційних засобів, спрямованих на підриє національної безпеки як всередині країни, так і на міжнародній арені. Враховуючи ці виклики, автори наголошують на необхідності розробки науково-практичних рекомендацій щодо підвищення рівня політичних знань населення, що відтак сприятиме формуванню стійкої політичної культури та об'єднанню українського суспільства на основі спільної національної ідентичності.

Структура політичної освіти та культури є однією з ключових змінних у дослідженнях із політології, демократичних процесів та політичної комунікації, що надає їй значного наукового та практичного значення в контексті захисту інтересів держави у політичній сфері. Дослідження вказує на те, що політичні знання є складним політичним феноменом, розвиток якого вимагає системної роботи через інструменти політичної освіти, демократизації суспільного життя та самоорганізації громадянського суспільства зі залученням наявних політичних і громадських інституцій. На основі результатів дослідження запропоновано впровадження навчального курсу, що сприятиме формуванню політичної культури суспільства та набуттю політичних знань. Цей курс має поєднувати знання про політичні процеси та події, засвоєння демократичних європейських цінностей та традицій України, а також розглядати питання інформаційних загроз, методів їх нейтралізації та правового регулювання відповідних процесів. Констатовано потребу проведення системної інформаційної кампанії щодо протидії ворогу в інформаційній сфері та консолідації суспільства на базі спільних цінностей і цілей у протистоянні загарбнику.

Ключові слова: політична освіта, політичні знання, політичний феномен, національна консолідація, демократизація суспільних процесів, державотворення, національна ідентичність, інформаційні виклики.

Вступ. Актуальність запропонованого дослідження обумовлена зростаючим науковим і практичним інтересом до вивчення політики знань, політичної освіти та культури, а також до шляхів формування спільної національно-свідомої ментальності української нації як одного з ключових засобів протидії безпековим викликам. В сучасній науковій літературі